

ei fuissent, quæ nunc palam sunt, v. L. 10.
11. 24. D. de reb. dub. L. 17. D. de sup. Leg.

CAPUT XXIII.

*De remediis, quibus jus suum persequi
liceat in statu naturali.*

DLXXVII. Examinauimus hucusque regulas, quibus humanæ actiones attemperandæ sunt, & quarum custodia summam, quæ in hac vita haberi potest, mortalium felicitatem efficeret; docet tamen experientia non paucos vel ignorantia, vel etiam dolo ab iisdem deflectere, & cum obligationes erga Deum, & se ipsum, tum etiam aliorum jura violare: agendum est itaque de nouis mediis, quibus harum legum transgressores in officio contineantur.

DLXXVIII. Internus Dei cultus in animo & corde est; quum ergo homines corda scrutari nequeant, nec intellectus physicam coactionem patiat, in promptu est ad hunc cultum neminem externa violentia cogi posse, neque aliud dari medium, quam incios & errantes verbo ac doctrina erudire.

DLXXIX. Sed nec homini hominem sibi æqualem ad actiones externi cultus naturaliter compellere licebit. Ritus enim ac ceremoniæ, in statu naturæ & præscindendo a reuelatione, signa sunt libere instituta, & quæ porro a cuiuslibet arbitrio pendent. Quid, quod

quod si alter alterum vi cogere posset, ut ideas, quas ipse de Deo habet, amplectatur, nemo esset, cui non omni momento ab insana aliorum superstitione turbæ & violentiæ imminerent? *cf. Covarruvias ad cap. peccatum P. II. §. 10.*

DLXXX. Nec salva maneret æqualitas naturalis, & independentia ab alieno arbitrio, si quis alterum ad officia sibi ipsi tantum debita, vel officia erga alios affirmativa, & quæ in augendis aliorum perfectionibus consistunt, vi externa compellere posset. Nihil ergo superest, quam ut tunc ad persuasiones, consilia, preces, aliasque coactiones internas recurramus.

DLXXXI. Contra fac alterum turbare mea æqualitatis & independentiæ jura, ita ut læsio animi, corporis, vitæ, membrorum, ceterarumve rerum mearum vel jamjam immineat, vel actu inferatur, vel plane sit secuta; fac porro hæc mala non aliter averti posse, quam si læsionem intentans aliis a me malis physicis adficiatur, aderit tum collisio officiorum erga se ipsum, & erga alios. Quamobrem *in pari causa* sic fieri debet exceptio, ut officia erga me ipsum officiis erga alios præferantur.

DLXXXII. Tunc igitur tot alteri mala inferre licebit, quot erunt necessaria ad finem propriæ conservationis obtinendum, ea scilicet omnia, quæ durans status collisionis exigat, donec pro læsione præsentem *depulsio*, pro præ-

præterita reparatio, vel satisfactio, pro futura securitas sufficiens obtineatur.

DLXXXIII. Quoniam facultas vi alterum cogendi ex statu collisionis oritur, nec ad alia media Jus competit, quam quæ necessaria sunt ad læsionem avertendam: consequens est, ut media duriora adhibere non liceat, quamdiu leniora sufficiunt. Si quis enim statim durioribus utatur, media impendit non necessaria, & ad quæ non habet jus, media porro injusta: atque adeo læsus fit lædens, quamprimum excedit defensionis modum.

DLXXXIV. Quamdiu igitur spes est fore, ut alter verbis, aut innoxiiis factis a læsione futura absterreatur, aut ad læsionem forte ex errore & ignorantia illatam reparandam disponi possit, tamdiu manum conferere esset injustum. Quod ipsum dicendum est, si is, cujus nudæ declarationi de non lædendo, aut læsione resarcienda fidem præstare satis tutum non est, paratus sit dare alias cautiones, velut fidejussores idoneos, aut pignora.

DLXXXV. Ex hisce principiis porro fluit, ut si duo vel plures de jure eodem sibi competente mutuo contradicant, seu *litigem*, rem *litigiosam* statim adserere, qui eam præterdit, non possit, si etiam adversarius, qui *protestatur*, a vi absteineat. Verum, quia bona fides alterius, & jus putativum facit, ne teneatur jure suo cedere, nisi eidem de justitia prætertionis constet; id imprimis agendum, ut præ-
ten-

tensio, cujus fundamentum alter juste ignorare potest, eidem certa reddatur, hoc est, probetur. *cf. Terent. Eunuch. IV. 7. 19.*

DLXXXVI. Quæ aliunde sunt manifesta, probatione non indigent. Jura connata veluti naturalis æqualitatis, libertatis, bonæ existimationis, justæ ignorantia, ex ipsa natura hominis intelliguntur, qui ergo in illis se se fundat, ea probare non tenetur, sed pro eodem stat præsumptio, donec alter ostenderit contrarium.

DLXXXVII. Versatur porro omnis probatio circa jura & obligationes acquisitas, adæoque circa *factum*, & quidem primo, an illud factum existat? dein an factum sit justum? de quo id tenendum, ut qui factum alienum obligatorium, vel 1.) licitum, vel 2.) illicitum, aut 3.) factum proprium, quo jus acquisivit, allegat, ei probatio incumbat; siquidem adversarius nititur juribus connatis, scilicet in prima specie libertate naturali, in secunda bona existimatione, & in tertia justa ignorantia.

DLXXXVIII. Ast qui, quod fecit, se juste fecisse affirmat, ob eandem causam scilicet ob jura connata bonæ existimationis & legitimæ ignorantia, a necessitate probandi liberatur, atque ideo inter cetera possessionis jura & illud est, ut ea onus probandi in alterum rejiciat. *cf. L. 2. D. d. Prob.*

DLXXXIX. Fit autem probatio facti, vel *artificialis* ex ipsa negotii natura, inspectione
ocu-

oculari, aliave experientia, vel *inartificialis* per *jusjurandum*, per *instrumenta*, seu *scripturas*, in quibus facta referuntur, & per *testes*, qui sunt personæ, quarum testimonio ad fidem facti faciendam utimur.

DXC. Et quia unus testis, si astutus est, contradictionis & falsitatis convinci non potest, dein logice falsum esse posset, quod moraliter verum est, ad probationem vero facti veritas logica requiritur: inde est, quod unus testis, etsi fide dignus & oculatus, sufficienter factum ejusque circumstantias diversissimas non probet, sed ad minimum duo vel tres testes adhibendi sint, qui *possint* & *velint* verum dicere, adeoque nullum ex testimonio lucrum expectent. *Vid. L. 1. §. 1. C. de Testib.*

DXCI. *Lis decidi* dicitur, si applicato facto adjus ostendatur, a cujus parte stet veritas. Itaque secuta sufficiente probatione, qui de alterius jure dubitat, vel illud ignorabat, de eo certus fit; litem ergo continuare nequit, sed debet jus adversarii agnoscere, & a præensione cessare. Quare probato eo, quod erat controversum, *lis naturaliter est decisa*.

DXCII. Ubi sufficientes probationes deficiunt, id quidem pro certo haberi debet, quod ex jure cujusvis connato antea collegimus, ut in dubio melior sit conditio possessoris. * Sæpe tamen eæ obveniunt circumstantiæ, ut iis neque ex
ge-

* Cf. *Grot. II. XXIII. 11.*

generalibus his principiis decidi possit; veluti si ex duobus geminis non constet, quinam primo natus sit, aut si fundus Titio relinquatur, sed ignoretur cui? quum duo sunt Titii. Tunc vero uni ab altero *suum jus quantumvis dubium invito auferri non potest.*

DXCIII. Et si enim neuter litigantium jus certum habeat proprium sequendi iudicium, neutri tamen obligatio incumbit, alterius iudicio se subjiendi; ac porro nec uni, nec alteri rem litigiosam totam licebit vi extorquere tam propter jus æqualitatis, quam quia coactioni locum non facit natura, sed alterius injuria & læsio, quæ hic ex utraque parte est incerta.

DXCIV. Itaque ubi dubium durat, colloquia habere, instituere *tractatus*, seu deliberationes de pacto ineundo, pacis procuratores & *arbitratores*, hoc est, personas, quæ ad litem sopiendam operam suam & consilia sine partium studio conferant, adhibere, hinc litem *decidi* nesciam mutua conventionione finire, sive componere oportet.

DXCV. Fit autem litis compositio vel *gratuita*, quum jus controversum uni ab altero ceditur gratis, & dicitur *compositio amicabile* in specie, vel *onerosa*, quando dato aliquo vel retento, vel promisso a præensione disceditur, & hæc conventio vocatur *Transactio*. Quoniam pacta servanda sunt, in aperto est, post amicabilem litis compositionem,

nem, vel transactionem, teneri utramque partem adquiescere, & litem terminari.

DXCVI. Si neque hisce modis convenient litigantes, *facere poterunt compromissum*, hoc est, pactum de stando pronuntiationi certæ personæ, seu *arbitri*, qui si consentiat & *recipiat arbitrium*, ejus erit officium, causam rite cognoscere, probationes examinare, & sine respectu personarum pro rei veritate pronuntiare sententiam, sive *Laudum*; illudque implere ambo litigantes vi pacti perfecte tenebuntur.

DXCVII. Denique si & hoc displiceat remedium partibus, ad contractum aleatorium, hoc est, sortem decisoriam recurrere licebit. *cf. Prov. XVIII. v. 18.*

DXCVIII. Quoniam remediis violentis ad avertendam læsionem tunc tantum Jure utimur, quando modi placidi sunt frustranei, consequens est, ut si nec amicabile compositio, nec transactio voluntaria, nec arbitrium, nec fors locum habeat, jus violentæ defensionis contra lædentem in usum deduci, ipsaque adeo transactio, in re dubia, qua tali, vi extorqueri possit. Ac porro non quævis læsio, sed ea, quæ aliter averti nequit, sive *aliter indeclinabilis*, justificata est coactionis physicæ causa. *Cic. Off. I. 11.*

DXCIX. Animus declaratus alteri vim inferendi est *Hostilitas*, & qui talem animum habet, *hostis* dicitur. Igitur uti belli (§. 146.) in
ho-

hostilitatis jure ii tantum gaudent, qui patiuntur læsionem, non qui illam intentant.

DC. Quare bellum ex utraque parte justum reipsa repugnat. Sed fieri tamen potest, ut ultro citroque injustum sit, veluti si in re dubia neuter æquas compositionis conditiones admittere velit. Si enim unus ad transigendum paratus sit, idque facere alter recuset, tunc posterior tantum est lædens, & bellum gerit injustum.

DCI. Qui primos actus hostilitatis exercet, seu *adgressor*, bellum *offensivum*, qui iis resistit, bellum *defensivum* gerere dicuntur, datur itaque jus tam ad bellum offensivum, si læsio ab altero sit illata, vel certo immineat, quam ad defensivum, si læsio & violentia actu inferatur.

DCII. Quatenus tamen primi actus hostilitatis supponunt læsionem, quæ non præsumitur, sed probanda est, eatenus omne bellum offensivum, sive ejus, qui primus hostiliter agit, præsumitur injustum, & contraria ratione omne bellum defensivum, seu ejus, qui resistit, præsumitur justum.

DCIII. Sunt, qui per bellum *defensivum* intelligunt, quod geritur a læso, etsi primos exercent actus hostilitatis, & per *offensivum*, quod suscipitur a lædente, & eo sensu omne bellum defensivum esset justum, omne offensivum injustum. Sed posteriores hæ acceptiones repugnant communi loquendi usui.

DCIV. Justus hostis omnem necessariam vim contra lædentem jure exercet; quanta vero vis requiratur, id non nisi ex obviis circumstantiis definiri potest; nunc enim gravior læsio remedio leniori, nunc læsio minor remedio duriori tantum declinatur. Igitur etiam jus belli & hostilitatis ad jura indefinita pertinent.

DCV. Datur proin jus ad *qualemcunque violentiam*, sive in personam lædentis, sive in ejus res & jura, quæ porro invadere & auferre, suaque facere *bellica occupatione* licet, si nimirum justii belli scopus, id est, mali præteriti satisfactio, mali præsentis depulsio, a malo futuro securitas, aliter nequeat obtineri, atque in hac postrema specie etiam *Jus puniendi* cum Jure belli conjunctum est. *cf. D. August. Caus. XXIII. Q. 2. c. 2.*

DCVI. Qui hosce limites excedit, ex bello justo ad bellum injustum quidem transit; at tamen, quum arduum sit in hypothesi hos terminos definire, *quantitas & qualitas violentiæ pro fine consequendo necessariæ in foro externo judicio læsi relinquuntur.* Siquidem ratione facti difficile est, quod vere justum est, ab eo, quod tale videtur, discernere. *Androm. Rhod. Paraphr. L. 1. c. 3. p. 10.*

DCVII. Quoniam qui ex alterius infelicitate voluptatem capit, is eum odit, & est ei inimicus, justus hostis autem non lædentis malum, sed declinationem læsionis intendere debet, patet, prohibitum esse odium ejus, qui
læ-

læsit, prohibitam *vindictam*, quo nomine veniunt actus, quibus male alicui ideo tantum facimus, quia male nobis fecit.

DCVIII. Quod enim malum alteri inferre liceat, est exceptio a lege propter collisionem officiorum, quæ collisio locum habere nequit cum actionibus animi internis, siquidem actus hostilitatis tantum externi sunt, & salvo amore hostium possunt exerceri. Quare sapienter dicebant Sogdiani Alexandro, *nunquam se inimicos ei, sed bello lassitos, hostes fuisse.* Curt. VII. c. X.

DCIX. Ex hisce principiis quævis species obvenientes declarandæ sunt. Ita quisque jus habet *in culpatae tutelæ*, hoc est, defendendi vitam, corpus, membra, pudicitiam etiam cum nece adgressoris, quando inutile foret mitius remedium; ad id enim nos ducunt, cum innati naturæ stimuli, tum rectæ rationis dictamen, quod nos docet, posita collisione impossibilem esse præcepti de conservando proximo custodiam. *v. Cic. pro Mil. IV.*

DCX. Nec refert adgressorem dementem vel furiosum esse & a culpa immunem; jus enim se defendendi non ex alterius malitia, sed ex obligatione & jure se conservandi, derivatur. Ast si quis fuga sibi plene posset consulere, tunc nulla adest collisio, neque jus ad adgressoris necem; fuga igitur arripienda est, quæ non est turpior, quam si quis rabidum canem, aut belluam evitaret.

DCXI. Si tales obveniant circumstantiæ, in quibus vel æquale, vel majus bonum esset a defensione abstinere, tunc non est præcepta, sed jam *permissa*, jamque *prohibita* sui defensio, nisi quod summa *perturbatio* aliquam sæpe excusationem præbeat. Ast si levis tantum sit injuria, veluti alapa, ea mediis lenioribus arceri potest; injusta ergo esset aggressoris occisio, nisi vim majorem adferat. *cf. Grot. L. II. c. I. §. 1. seqq.*

DCXII. Occisio calumniatoris ad famam defendendam medium aptum non est, quia judicium aliorum de perfectione, vel imperfectione nostra propterea in melius non mutatur, sed potius in deterius; jus igitur ad occidendum calumniatorem nemini competit, sed aliis mediis famam oportet tueri, & quidem vel *factis*, si quis ita se gerat, ut ostendat falsa dixisse maledicum, vel *verbis*, si hujus fidem labefactet, & mendacii arguat. Omnis autem injuriæ *Retorsio*, cum maledicta maledictis rependuntur, vindictam sapit, adeoque legi naturali repugnat. *v. Grot. L. II. c. I. §. 10. n. 3.*

DCXIII. An res & jura etiam armis & internectione aggressoris tueri liceat, a quibusdam dubitatum, quod 1.) nulla proportio sit inter res unius, & vitam alterius, dein 2.) res nostras alterius vitæ servandæ causâ ultro dare obligemur. Enimvero qui res aufert, is & media adimit, quibus vita toleretur, quorum

rum si injusta esset defensio, tunc justa foret ablatio. Neque opus est, ut proportio inter damnum & malum læso intentandum servetur, sed inter damnum, & medium necessarium pro defensione; quæ si pro rebus minoribus esset vetita, audaciores quotidie fierent fures.

DCXIV. Quamvis vero mediorum usus a cujusvis judicio pendeat in foro externo, charitati tamen & æquitati naturali repugnaret, si, deficiente licet omni alio medio, quis ob rem, qua carere posset, quamque ad salvandos alios ipse vi beneficentiæ gratis dare teneretur, occideret fugientem furem. Quare defensio externe justa, non statim etiam interne justa dici potest. *Matth. V. v. Grot. I. c. II. §. 13.*

DCXV. Quia jus præveniendi est facultas moralis injuriam quamcunque imminentem vi repellendi, hoc etiam competit, si vita, corpus, aut res nostræ in præsens & certum discrimen deducantur; si enim malum tantum metuamus, aut *suspiciemur*, id est, confuse ex levibus & dubiis argumentis nobis repræsentemus, tunc cum malum, tum jus nostrum defensionis incertum est; nulla igitur adest justa satisque idonea belli causa. *cf. Xenoph. de Exp. Cyr. L. II. c. 5.*

DCXVI. Si vires læsi juri persequendo impares sint, poterit illas cum aliorum viribus conjungere, hoc est, de *auxilio bellico* sibi prospicere, & quia quisque alios adjuvare imper-

fecte saltem obligatur, cuique etiam jus est præstandi auxilia, antequam illa speciali pacto promittantur. Neque enim quisquam id posset promittere, cujus præstandi facultatem moralem antecedenter non haberet, adeoque per pactum solummodo jus permissivum in jus striete tale commutatur.

DCXVII. An autem quis alteri promittere auxilia possit, id cujusque iudicio relinquendum est, & ideo quilibet homo naturaliter jus habet sequendi *neutras partes*. Ceterum, qui iniusti hostis est auxiliator, is ejus vires in lædendo auget, fit lædens, atque hostis, hinc poterit is quoque hostili jure censerī.

DCXVIII. Facultas physica a facultate morali est prorsus distincta: evenit porro sæpe, ut in pugnando majore facultate physica polleat, qui caret morali, & vicissim. Proin *Victoria*, sive is belli exitus, quo *quantitas physica unius hostis efficit, ut alter resistere amplius nequeat*, juris argumentum non est, nec ullum datur jus *victoriæ*, nisi transactio, seu pactum pacis accesserit, quod quum sit servandum, patet dari etiam *pacta valida, quæ vi & metu sunt extorta*.

DCXIX. Pugna inter duos determinata, qui conveniunt certo loco, tempore, & modo se dimicare velle, ut per victoriam lis dirimatur, *Duellum* dicitur. Est itaque duellum cum proximo vitæ & membrorum periculo tam lædenti, quam læsi copulatum, hinc medium ineptum litis finiendæ; sed si dubia sit causa, erit

erit ex datis supra principiis utrinque injustum.

DCXX. Si autem causa sit certa, injustum tamen erit ex parte ejus, qui læsit, quod novam intentet læsionem, & ex parte ejus, qui fuit læsus, quod moderamen excedat inculpatae tutelæ, causam justam & vitam alex committat sine necessitate, atque alia aptiora & tutiora media ex odio hostis & vindictæ studio negligat.

DCXXI. Neque obstat, bella licere inter gentes, quæ personas induunt morales; siquidem jus belli non est in eo positum, ut incerto prælio juris nobis competentis decisio committatur, sed ut *media quæcunque idonea*, tam in res, quam in personam omni loco & omni tempore omnique modo impendantur. Sane si quis animo duelli alterum invadit, quum natura quisque se tueri possit, ubi hic se defendit, duellum non est. *

DCXXII. Hæc jure naturali satis sunt perspicua. Fuere tamen, qui defensionem violentam legi evangelicæ repugnare opinati sunt propter loca. *Matth. V. 39. Ne obsistite injurioso; si quis te percusserit in dextram maxillam, præbe illi & alteram; atque Rom. XII. 19. Non vos defendentes charissimi, aliaque similia.*

DCXXIII. Enimvero Evangelium vult alios a nobis diligi, æque ac nosmetipsos, non

M 4

au-

* Cf. P. Gerdil. *Traité des Combats singuliers*, Turin. 1760. 8.

autem magis, ipsique Apostoli gladio utebantur. * Nec negotium faciunt objecta loca. Siquidem *D. Matthæus* tam de levi injuria loquitur, quam illa, quæ futura esset religionis causa, *D. Pauli* autem verba tantum ad vindictam pertinent; sunt enim sic vertenda: *Vos non ulciscentes*, quemadmodum contextus docet.

CAPUT XXIV.

De societate generatim.

DCXXIV. Quoniam in statu naturali conato quisque perfectæ suæ obligationi satisfacit actionibus negativis, sive abstinentia ab alterius læsione, evidens est, ut durante primæva hac æqualitate, ac libertate, in qua eadem erant omnium jura, ac obligationes, nemo *jus perfectum* habeat in actiones aliorum positivas, & quæ in faciendo consistant. Quare si nobis competant hujusmodi jura, necesse est, ea hypothetica esse, atque superaddita.

DCXXV. Nihil acquiritur sine sufficiente titulo ac modo, ergo nec *jus perfectum* & affirmativum in personas. Modus autem acquirendi originarius ad res, quæ nullius sunt, pertinet. Ex quo fit, ut homines, qui naturaliter jura habent æqualia, *jus* in alios homines perfectum & affirmativam non ad-
qui-

* *Cf. Groz. l. c. III. s. 3.*